EVOLUŢIA ŞTIINŢELOR SOCIOUMANISTE ÎN BASARABIA ÎN PRIMUL DECENIU DE DUPĂ UNIRE (1918-1928)

CZU: 001(478)"1918/1928"

Lilia CONSTANTINOV

Şcoala Doctorală Ştiinţe Umaniste,
Universitatea de Stat din Moldova

THE EVOLUTION OF SOCIO-HUMANISTIC SCIENCES IN BESSARABIA IN THE FIRST DECADE AFTER THE UNION (1918-1928)

This study aims at placing the Bessarabian socio-humanistic sciences in a broad Romanian context and establishing their development directions for the first decade of the inter-war period. Our goal is to establish the impact of the Union of 1918 on the framework of socio-humanistic sciences in inter-war Bessarabia, the transformations produced in the first inter-war decade and their impact on the field of socio-humanistic sciences, in particular, and culture in general.

Keywords: *socio-humanistic sciences, inter-war period, Union of 1918, Bessarabia, Romania.*

Pe lângă perioada cronologică stereotipă de un deceniu, acest segment cronologic mai corespunde şi sfârşitului primei faze din epoca mai largă cuprinsă între cele două războaie mondiale, este relevant din mai multe puncte de vedere şi are mai multe puncte de reper. Analiza proceselor produse în Basarabia trebuie pornită de la situaţia extrem de complicată în care s-a pomenit Statul Român imediat după unire. Având în componenţa sa teritorii din Vechiul Regat, Imperiile Austro-Ungar şi Rus, a fost nevoie de un efort extraordinar pentru a se pune lucrurile pe făgaşul normalităţii. Integrarea necondiţionată a provinciei pruto-nistrene în România Mare a permis stabilirea unei legături organice între mediile intelectuale de aici cu cele din restul ţării, iar tematica basarabeană a devenit des evocată în lucrările ştiinţifice şi publicistice pe cuprinsul întregii ţări. Ceea ce remarca Ion I. Nestor atunci când se referea la schimbările din perioada interbelică pentru Basarabia e perfect valabil şi pentru segmentul cronologic al primului deceniu de după Unire [8, p.39].

Dacă înainte de 1918, în Basarabia nu exista nicio şcoală cu predare în limba română, în anii direct următori acest lucru s-a schimbat radical [9, p.245-246]. Progrese simţitoare s-au realizat şi în învăţământul secundar din Basarabia. Profesorii din aceste instituţii de învăţământ erau consumatori de producţie ştiinţifică, dar şi producători deopotrivă. De exemplu, Liviu Marian, directorul Liceului „Bogdan Petriceicu

Hasdeu" din Chişinău a elaborat un studiu dedicat lui Alexandru Hâjdeu, însoţit de 24 de scrisori şi publicat în Analele Acadmiei Române, Memoriile Secţiunii Literare [6, p.1-38]. Studii juridice, sociologice, istorice, opere de literatură, teologie, filosofie, toate laolaltă se constituiau într-un curent cultural şi ştiinţific care avea să devină parte componentă a realizărilor din domeniu din restul ţării. Presa avea să joace un rol esenţial din acest punct de vedere.

Unul dintre exemplele cele mai bune ale faptului cum activitatea ştiinţifică a continuat pe tărâm nou odată cu Unirea din 1918 este cel al Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti – lucru, datorat fără îndoială, iluştrilor oameni de cultură şi intelectuali de o aleasă ţinută ştiinţifică din epocă Visarion Puiu, Ioan Halippa, Gurie Grosu, Andrei şi Iosif M. Parhomovici, Toma Bulat, Constantin N. Tomescu, Paul Mihail, Arsenie Stadniţchi, Iustin Frăţiman, Petre Constantinescu-Iaşi ş.a. După anumite schimbări în ierarhia bisericească, societatea a ajuns sub patronajul Mitropolitului Basarabiei Gurie Grosu. Dacă volumul din 1919 a fost unul bilingv, începând cu volumul XII şi până la XXIV celelalte volume au apărut în limba română, dar şi cu unele articole în limba rusă. Odată cu ameliorarea situaţiei tirajul acestei reviste a ajuns la cca 1200-1300 de exemplare şi urmau să ajungă în fiecare parohie din Basarabia. Spectrul studiilor inserate în această revistă era destul de larg: studii de teologie, istoria ţinutului, cultura şi arta bisericească, documente inedite, catagrafii de populaţii [2, p.29-37; 7, p.426-439].

Un moment important în dezvoltarea ştiinţelor socioumaniste în Basarabia l-a constituit şi înfiinţarea Comisariatului general a Asociaţiei culturale „Astra" pentru Basarabia cu zece secţiuni literare şi ştiinţifice, iar odată cu reapariţia ziarului „România Nouă" a fost publicat un Buletin al diferitelor secţiuni ale „Astrei". Mai multe articole semnate de T. Hotnog, secretarul secţiei literare-filologice au vizat tematica literară, a folclorului, cea a graiului basarabean, a bibliotecilor populare, toponimiei Basarabiei [1, p.169-170]. Secţia istorică l-a avut secretar pe I.Zaborovschi [1, p.321]. Acesta a avut mai multe contribuţii cu privire la popularizarea Istoriei Românilor în Basarabia, reflectarea activităţii Bibliotecii Universitare Centrale, a presei din Basarabia în perioada 1905-1918, şcolii din provincie sub stăpânire rusească. Cel care mai târziu va fi cunoscut ca un ilustru editor de documente basarabene – L.T. Boga, secretar al secţiei geografico-etnografice a publicat mai multe studii cu privire la descoperirile din perimetrul Chişinăului, problema etnografică a Basarabiei şi minorităţile, problema şcolară şi minorităţile etnice, propaganda culturală şi minorităţile etnice din Basarabia, muzeul etnografic, oraşele Basarabiei etc. S. Pamfil, secretarul Secţiei ştiinţifice a publicat mai multe articole în care s-a oprit asupra ştiinţelor în Basarabia, Muzeului Naţional din Chişinău, gazului metan.

Faptul că România Mare unea teritorii care au aparţinut până atunci mai multor state necesita şi realizarea unei reforme a finanţelor pentru o uniformizare a sistemului financiar bancar, fiscal şi stabilirea unor principii clare de repartizare echitabilă bugetară. Acest ultim element era determinant pentru crearea unui mediu propice pentru dezvoltarea cultural-ştiinţifică a regiunii, cu atât mai mult că mediile ştiinţifice erau în strictă dependenţă de această finanţare.

Toate cele menţionate mai sus, alături de presiunea externă extraordinară care apăsa asupra României interbelice, au definit şi ele modul de gestionare şi de dezvoltare a ştiinţelor socioumaniste în regiune. Academia Română punea un accent foarte important pe dezvoltarea ştiinţelor socioumaniste şi încă de la început a cooptat şi basarabeni. Deşi activitatea lor a fost puternic stânjenită de autorităţile ţariste, totuşi a existat o colaborare prodigioasă între mediile ştiinţifice din România cu cele din Basarabia, cu atât mai mult că în Imperiul Rus se păstrau foarte multe vestigii istorice parte din patrimoniul cultural şi ştiinţific al românilor şi care au ajuns acolo cu diferite prilejuri. În noua conjunctură, Basarabia a fost integrată în România Mare pe principiile unui stat unitar, ceea ce însemna că în baza delegării în organele decizionale avea să fie hotărât cât trebuia să primească fiecare regiune în parte.

Populaţia Basarabiei poate fi analizată în această perioadă comparativ datorită celor două recensăminte: unul efectuat în cadrul Imperiului Rus, iar celălalt în cadrul României Mari în 1930. Caracterul covârşitor al economiei bazate pe agricultură nu putea să creeze un mediu propice pentru dezvoltarea urbană, iar lipsa unei reţele urbane dezvoltate aducea prejudicii activităţilor intelectuale şi nivelului de şcolarizare etc. În 1930, românii reprezentau 56% din populaţie, iar ponderea lor în cadrul populaţiei urbane a crescut de două ori, deşi doar până la 30,6% din numărul populaţiei [8, p.42], şi pe ansamblu a schimbat şi situaţia populaţiei titulare din regiune.

Pe lângă studiile legate de importanţa unirii de la 1918, Basarabia apare şi în altele care au abordat diverse aspecte din trecutul său. Astfel, germanul Rudolf Kulemann pe la 1860-70 a trecut prin România şi Basarabia (pe atunci ţaristă) şi a lăsat nişte consideraţii destul de interesante. Se miră de lipsa ziarelor şi de ignoranţa arendaşilor. Într-un sat unde preotul era învăţător, ajutat de dascăl, se preda în ruseşte, deşi populaţia era românească. Aceasta din urmă plecase masiv în Moldova. Chiar dacă s-au făcut slobizii cei care au venit aici nu ştiau cum se practică agricultura, din care cauză şi situaţia deplorabilă din domeniu. Deşi se urmăreşte rusificarea populaţiei, călătorul german credea că poate limba rusă îi va determina pe localnici într-o bună zi să o înveţe şi pe cea românească [4, p.122-125]. Într-un studiu despre păstorii ardeleni, Andrei Veress, cunoscutul editor al colecţiei de documente cu privire la istoria Ardealului, Ţării Româneşti şi a Moldovei, a abordat chestiunea păstorilor ardeleni care au ajuns şi prin Basarabia, iar unii dintre ei aşa şi nu s-au întors înapoi [15, p.76-77].

Unul din cele mai importante momente odată cu Unirea de la 1918 a constat în unificarea juridică a tuturor provinciilor româneşti. Studiile în domeniu au constatat că, în pofida ocupaţiei Basarabiei de către ruşi, aici s-a menţinut un sistem juridic care prin transfer descindea din cel roman. Legile locale (Manualul lui Armenopol; Sobornicescul hrisov şi Manualul lui Donici) au fost lăsate în vigoare, iar toate acestea aveau la origine principiile şi concepţiile dreptului roman. Într-un proiect al Codului civil se preciza că la baza legilor din Principatele Române stă legislaţia Romei şi Bizanţului, iar cel care a elaborat un proiect al Codului civil, Petru Manega, în primele decenii după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, menţiona că dreptul roman stă la baza sistemului juridic din provincie [11, p.17-18]. În pofida unităţii conceptuale a

dreptului în toate provinciile care au intrat în componenţa României Mari în 1918, erau şi unele diferenţe care făceau procesul totuşi anevoios. Aceste dificultăţi rezidau şi din diferitele sisteme juridice din care componentele României Mari făceau parte înainte de Primul Război Mondial: Vechiul Regat se conducea de un sistem juridic, Transilvania de cel al Ungariei din cadrul monarhiei dualiste austro-maghiare, Bucovina din sistemul juridic austriac din cadrul aceleiaşi monarhii dualiste, iar în Basarabia funcţiona sistemul juridic rusesc. Trebuia, prin urmare, stabilită procedura de unificare, punerea ideii ăn practică. Exista şi discrepanţa între teorie şi practică. Şi dacă elaborarea unor legi noi în care să fie cuprinse cele mai bune elemente de oriunde suna bine, în practică era aproape imposibil de realizat. Mai mult decât atât, anume acest procedeu ducea la împiedicarea unificării [12, p.30]. Soluţia propusă era preluarea legislaţiei din Vechiul Regat şi extinderea acesteia pe cuprinsul întregii ţări. În urma studiilor elaborate, Andrei Rădulescu arăta că „situaţia din Basarabia este favorabilă introducerii legilor din Vechiul Regat", iar introducerea Codului comercial, Codului şi procedurii penale au „dat rezultate foarte bune". Pentru dreptul civil „găsim acolo situaţia Moldovei de la 1812", iar implementărea Codului civil de la 1864, în condiţiile unui teren bine pregătit, va da roade şi în Basarabia. De aici e şi propunerea de a extinde integral legislaţia civilă din Vechiul Regat şi în Basarabia, la fel ca şi în celelalte regiuni istorice, care din 1918 au devenit parte a României Mari [12, p.35].

Pentru unificarea legislativă a fost creată o comisie care urma să analizeze, să cerceteze şi să elaboreze principiile de unificare legislativă a celor două justiţii, condusă de Vespasian Erbiceanu – prim-preşedintele Curţii de Apel de la Chişinău, membru corespondent al Academiei Române (1932) [13, p.247-259; 14, p.83-98]. Echipa din partea Basarabiei era formată din Vespasian Erbinceanu, Pavel Crăciunescu şi Theodor Inculeţ. Comisia avea de studiat şi armonizat două sisteme juridice care existau în Basarabia de dinainte de unire: legislaţia locală, care avea o tradiţie ce descindea încă din tradiţia existentă în Ţara Moldovei şi cea care a fost treptat impusă odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Cele două componente, pe de o parte, erau diferite, iar pe de alta, deseori principiile de bază se contraziceau şi se excludeau. Dezbaterile aveau loc în cadrul Cercului de studii juridice din Basarabia care a luat fiinţă la 9 februarie 1919 şi întrunea în rândurile sale toţi magistraţii şi avocaţii din Basarabia. În urma discuţiilor care s-au desfăşurat cu privire la acest subiect, s-a hotărât menţinerea legislaţiei basarabene în domeniul dreptului privat cu folosirea totuşi a elementelor de procedură româneşti. Cu privire la celelalte compartimente ale dreptului, s-a hotărât a se aplica principiul preluării legislaţiei româneşti în Basarabia, aşa cum ele nu atingeau în niciun fel principiile vieţii private a basarabenilor. Legile ruseşti, mai ales cele de ordin public, erau abrogate.

În situaţia creată, mai ales din cauza specificului prin care Basarabia a revenit pe cursul său firesc al dezvoltării sale în cadrul României Mari, contestată vehement, mai ales în exterior de toate grupările doctrinare ruse şi simpatizanţii lor, a fost nevoie de un efort susţinut de argumentare a reformei justiţiei în provincia românească şi care până nu demult a făcut parte din Imperiul Rus. În asemenea condiţii a fost nevoie de

reluarea investigaţiilor în domeniul dreptului şi de argumentare a soluţiilor care au fost luate de către noua administraţie a regiunii. Astfel, pe lângă reluarea publicaţiilor unor izvoare ale dreptului vechi românesc, au apărut numeroase lucrări care aveau menirea să aducă argumentele necesare cu privire la românizarea legislaţiei în Basarabia.

În 1920, la Chişinău a fost reeditat Codul lui Andronache Donici. În general, cunoscutul jurist din primele decenii ale secolului al XIX-lea, decedat în 1829, s-a bucurat de mai multe studii speciale în perioada interbelică. Activitatea lui a trezit interesul din mai multe puncte de vedere, iar aspectul legitimităţii actelor unificării juridice din perioadă juca în acest caz un rol important. Tot la Chişinău, a fost publicată şi o lucrare dedicată comemorării a 100 de ani de la moartea acestuia [3]. Un studiu amplu despre cel care a stat la originile dreptului românesc modern a fost elaborat de către Andrei Rădulescu [10, p.205-245]. Iar mai multe documente cu privire la viaţa şi activitatea lui Andronache Donici au fost publicate de N.Iorga [5, p.209-224], în scurt timp după apariţia studiului amintit mai sus.

Pornind de la evocarea originilor dreptului în Basarabia şi a românităţii acestuia, au fost elaborate mai multe lucrări în care se punea accent pe necesitatea extinderii dreptului românesc din Vechiul Regat asupra Basarabiei. O serie de lucrări au fost publicate în revista „Cuvântul dreptăţii", periodic care a apărut la Chişinău în perioada 1918-1930 sub conducerea lui Vespasian Erbiceanu. Între studiile lui de referinţă cu privire la starea justiţiei din Basarabia se numără *Legiuiri locale basarabene*, apărută în 1921; *Naţionalizarea justiţiei şi unificarea legislativă în Basarabia*; *Necesitatea introducerii Codului civil român în Basarabia*; *Care text al colecţiei Armenopol este aplicabil în Basarabia – cel vechi elen sau varianta neogreacă*?

Toate aceste elemente ne permit să afirmăm o anumită continuitate ştiinţifică în Basarabia. Nivelul de dezvoltare socioeconomic, procesele demografice, mediile de activitate, nivelul de urbanizare, nivelul de instituţionalizare a mediilor de cercetare, nivelul de şcolarizare şi calitatea acestuia, legislaţia în vigoare – toate au creionat o situaţie specifică numai Basarabiei în cadrul României Mari şi au stabilit vectorul dezvoltării ştiinţelor socioumaniste în regiune. Fenomenele cultural-ştiinţifice din cadrul Basarabiei interbelice sunt condiţionate de un set de elemente constitutive, precum criza mondială, în special europeană şi românească după sfârşitul Primului Război Mondial, şi unificarea legislativă care necesita reforme structurale profunde în cadrul întregii societăţi româneşti prin unificare şi omogenizare a tuturor componentelor societăţii. Transformările produse în acest prim deceniu interbelic vor marca în linii mari şi cea de a doua etapă care va începe odată cu sfârşitul crizei mondiale şi începutul perioadei de redresare economică, ceea ce în ultimă instanţă se va manifesta şi în domeniul ştiinţelor socioumaniste, în special, şi cel cultural, în general.

Referinţe:

1. BOBÂNĂ, Gh., TROIANOVSCHI, L. *Prezenţe basarabene în spiritualitatea românească*. Dicţionar enciclopedic. Chişinău: Civitas, 2007.

2. CHIOSA, I. Promovarea culturii în Basarabia: Revista Societății istorico-arheologice bisericeşti din Basarabia. În: *BiblioScientia*, 2013, nr.9.
3. GEORGESCU-VRANCEA, C. *0 sută de ani dela moartea pravilistului Andronache Donici*. Chişinău: Cartea Românească, 1930. 20 p.
4. IORGA, N. Informații germane despre România şi Basarabia pe la 1860-70. În: *AAR MSI*, seria III, tomul VII. Bucureşti, 1927.
5. IORGA, N. Nou despre Andronachi Donici şi nepotul său, al doilea Andronachi. În: *Revista istorică*, XIX, nr.7-9. Bucureşti, 1933.
6. MARIAN, L. Alexandru Haşdeu şi Academia Română. În: *AAR MSI*, seria III, tomul VI. Bucureşti, 1932-1934.
7. MELINTI, M. Societatea Istorico-Arheologică Bisericească din Chişinău – pilon cultural şi spiritual al trecutului basarabean. În: *Historia est Magistra Vitae: Valori, paradigme, personalități: In Honorem profesor Ion Eremia*. Chişinău, 2019.
8. NISTOR, I. I. Basarabia sub gospodăria românească. În: *AAR MSI*, seria III, tom XXIV. Bucureşti, 1941-42.
9. PETRENCU, A. Basarabenii în cadrul României întregite. În: *Limba română*, nr. 1-2. Chişinău, 2018.
10. RĂDULESCU, Andrei. Juristul Andronache Donici. În: *AAR MSI*, seria III, tom XI. Bucureşti, 1931.
11. RĂDULESCU, A. Romanitatea dreptului nostru. În: *AAR MSI*, seria III, tom XXI. Bucureşti, 1936-1937.
12. RĂDULESCU, A. Unificarea legislativă. În: *AAR MSI*, seria III, tomul VII. Bucureşti, 1927.
13. TAŞCĂ, M. Bocşan Mircea Dan, Vespasian Erbiceanu. În: *Pandectele Române*. Bucureşti: Editura Rosetti, nr.5/2004.
14. TAŞCĂ, M. Vespasian Erbiceanu – arhitectul românității dreptului în Basarabia. În: *Revista de drept privat*. Chişinău, nr.1/2002.
15. VERESS, A. Păstoritul ardelenilor în Moldova şi Țara Românească. În: *AAR MSI*, seria III, tomul VII. Bucureşti, 1927.